

FEIME LLAPASHTICA

KURRIKULA E LËNDËS SË GJUHËS DHE LETËRSISË E BAZUAR NË KOMPETENCA

“Më të mirën gjë që njohu e kuptoi njeriu në jetë, është të mësuarit”
(Naum Veqilharxhi)

Trajtimi i vështirësive të mësimi të gjuhës dhe letërsisë shqipe sipas kurrikulave bërthamë dhe plan-programeve mësimore është qëllimi i këtij kumtimi. Gjuha shqipe është njëra ndër lëndët më të rëndësishme mësimore në një kurrikulë. Ajo, në njërin anë, duhet të mësohet si lëndë e veçantë nëpërmjet të së cilës zhvillohet identiteti i nxënësve dhe, në anën tjetër, nëpërmjet të kësaj lënde duhet të mësohen të gjitha lëndët e tjera. Kurrikula e re është bazuar në kompetenca, për dallim nga ajo paraprake, e cila ishte bazuar në objektiva. Këto kompetenca duhet të zhvillohen dhe arrihen nga të gjithë nxënësit deri në përfundim të programit Arsimi i Mesëm i Lartë (AML). Një koncept i tillë është një ndër sfidat më të vështira me të cilën ballafaqohen sot mësimdhënësit në klasë. Trajtimi i kompetencave gjuhësore, si dhe vështirësive tjera në këtë kumtim, ka rëndësi të veçantë për mësimin e gjuhës dhe letërsisë. Mësimdhënësit duhet të përgatiten për t’i ndihmuar nxënësit që më lehtë t’i zhvillojnë kompetencat dhe gjuhën ta përdorin për një komunikim sa më efektiv, në njërin anë, dhe, në anën tjetër, gjuhën ta mësojnë si shkencë për të shprehur identitetin dhe vlerat kulturore.

Gjuha është mjet që shërben për të formësuar dhe komunikuar mendimet, ajo ka sistem dhe strukturë të organizuar, rregulla të komunikimit. Sipas kurrikulës, gjuha duhet mësuar e integruar nëpërmjet letërsisë. Organizimi gjuhësor në një tekst letrar është i domosdoshëm, në mënyrë që mesazhi i shkruar të kuptohet nga të gjithë nxënësit. Nëpërmjet gjuhës në tekst shprehen ndjenjat, kultura, krijimet artistike, gjuhësore dhe stilistike. Aspekti gjuhësor dhe

stilistik i një teksti letrar duhet të kuptohen nga nxënësit sipas dy funksioneve të mundshme, d.m.th. folësit i formësojnë mendimet nëpërmjet gjuhës dhe i mbartin ato të tjerët me gojë e me shkrim.

Kompetenca e komunikimit dhe e të shprehurit është kompetenca kryesore e kurrikulës. Mësimdhënësit duhet të synojnë që ta zhvillojnë dhe arrijnë atë në klasë me metoda, forma dhe teknika më efektive, ku nxënësit nxiten të përqendrohen më shumë në pjesën “e bërë” të mësimi, e cila mundëson një matje më të saktë të aftësive dhe shkathtësive gjuhësore të tyre se sa në interpretimin e informacionit të ri.

Gjatë mësimdhënies dhe të nxëniti *të gjuhës dhe letërsisë* si sfida dhe problem është mos- përgatitja dhe aftësimi i mësimdhënësve për t’i përcjellë me kompetencë profesionale ndryshimet e përmbajtjes së kurrikulës të gjuhës shqipe tek nxënësit. Duke u nisur nga fakti se mësimdhënia është një proces i organizuar, i cili mund të realizohet në mënyra të ndryshme, pra varësisht se si organizohet përcaktohet suksesi apo dështimi i këtij procesi. Bazuar në disa rezultate të nxjerra nga raportet e monitorimit të mësimdhënies së gjuhës shqipe në klasë, mendoj se deri më tani nuk i është dhënë rëndësia e merituar didaktikës së mësimdhënies së gjuhës shqipe nga ana e mësimdhënësit.

Tradicionalisht, po edhe sot, përparësi i është dhënë e vazhdon t’i jepet përgatitjes së mësimdhënësit, aftësimi i tij bëhet për t’iu përgjigjur lëndës dhe klasës ku jep mësim për të bartur tek nxënësit materialin mësimor, pra informatën e re. Një praktikë e tillë e përgatitjes së mësimdhënësit e ka lënë në harresë interesin e nxënësit dhe të nxëniti tij. Tani duke e parë mësimdhënien në shërbim e në funksion të të nxëniti, është koha që të investohet më shumë për interesat e nxënësit. Hartimi i kurrikulave të reja shtroi nevojën për rikualifikimin dhe trajnimin e mësimdhënësve për t’i ngritur dhe për t’i përgatitur në nivelin e kërkesave të tij, pasi vetëm si njohës dhe përvetësues i mirë i kurrikulave do të mund të jetë zbatues dhe realizues, kompetent i tyre. Kjo mund të arrihet me organizimin e formave të ndryshme në procesin mësimor, me vendosjen e nxënësit në qendër të vëmendjes, me marrjen për bazë të potencialeve dhe aftësitë individuale të tyre, me përfshirjen e të gjithë nxënësve në aktivitete, pavarësisht nga vështirësitë që ata i kanë. Duke i pasur

parasysh këto kërkesa, përmbajtja e planit dhe e programit realizohet dhe zbatohet më lehtë nga mësime mësimdhënësi me përdorimin e strategjive dhe formave të ndryshme mësimore, të metodave ndërvepruese, të programeve individuale etj., të gjitha këto lehtësojnë procesin e të nxënësve tek të gjithë nxënësit. Organizimi i procesit mësimor lidhet me punën e tij të përditshme në klasë. Përcaktimi i nevojave të nxënësve përbën një nga vështirësitë themelore të mësime mësimdhënies e kjo ka të bëjë me aftësinë e mësime mësimdhënësit për të planifikuar mësimin, për të zgjedhur metodat e përshtatshme me interesat e nxënësve dhe gjendjen reale të klasës. Institucionet shtetërore janë angazhuar për ngritjen profesionale të tyre duke ofruar trajnime, seminare kualifikuese, punëtori, literaturë bashkëkohore, përvoja dhe alternativa të mësime mësimdhënies dhe të të nxënësve. Nga e gjithë kjo përvojë mësuesi tani mund ta përdorë lirinë profesionale për planifikim të procesit mësimor, të përzgjedhë atë që parapëlqen, atë që i duket më e përshtatshme, atë që mund ta realizojë më lehtë në kushtet e shkollës e të klasës ku jep mësim, por planifikimi i mësimit është një nga veçoritë e mjeshtërisë së secilit mësime mësimdhënësi.

Realizimi i një ore të suksesshme të gjuhës shqipe është i kushtëzuar nga zgjedhja dhe zbatimi i një metode sa më të efektshme, i një metode që merr parasysh vëllimin e informacionit të ri, kushtet reale të klasës dhe në formimin gjuhësor e letrar të çdo nxënësi. Bashkëbisedimi është një metodë që mund të praktikohet në secilën etapë të orës: në fillim të orës, gjatë paraqitjes së njohurive të reja, gjatë praktikës së drejtuar nga mësime mësimdhënësi, gjatë punës në grup, gjatë përpunimit të informacionit, gjatë kontrollit të praktikës së pavarur etj. Mësime mësimdhënësi duhet të ketë parasysh përvojën vetjake të nxënësve për çështjet e koncepteve që trajtohen në orën e mësimit. Për të pasur efektivitet në bashkëbisedim, mësime mësimdhënësi duhet t'i nxit nxënësit që të bëjnë vëzhgime gjuhësore, të lexojnë e të nënvizojnë për të veçuar, për të analizuar, si dhe për të krahasuar një tekst. Forma të tilla të punës me nxënës rrisin vlerat e komunikimit mësues-nxënës dhe nxënës-nxënës, duke e ngritur atë në nivelin e diskutimit mësimor, sepse nxënësit për problemet që trajtohen gjejnë e japin argumente për të mbrojtur secili idetë e veta. Përdorimi i kësaj metode nuk përjashton përdorimin e formave dhe metodave tjera në etapën e orës së mësimit.

Puna në grup është një nga format më të efektshme për përforsimin e njohurive nga nxënësit, kjo formë e të nxënës nxjerrë nga kornizat tradicionale mësuesin, i cili ishte në qendër të vëmendjes, kjo formë e punës për mësime nxënësin dhe nxënësin është më atraktive dhe çlodhëse. Në grup nxënësi punon më i lirë, sepse e sheh veten më të pavarur e të barabartë me moshatarët, harron se veprimtarinë e tij e “vëzhgon” mësuesi, ai nxitet vihet në punë për të qenë “bashkëpronar” i prodhimit që do të dalë nga idetë e tij. Për realizimin e përmbytjeve kurrikulare edhe teksti shkollor, si dhe mjete të tjera mësimore kanë rëndësinë për të krijuar në klasë një klimë pune dhe bashkëpunimi të ndërsjellë mësime nxënësin dhe nxënësin.

Sipas Kornizës së Kurrikulës së Arsimit Parauniversitar të Kosovës, kompetenca për komunikim dhe të shprehur mësohet me qëllim që fëmijët dhe të rinjtë/të rejtat të zhvillohen si personalitete, të mësojnë dhe të marrin pjesë aktive në shoqëri. Është me rëndësi që t’i kuptojnë porositë që u drejtohen dhe të shprehin në mënyrë adekuate nëpërmjet gjuhëve, simboleve, shenjave, kodeve dhe formave artistike. Për të komunikuar në mënyrë efektive, nxënësi përkrahët që të shfrytëzojë në mënyrë të pavarur, kritike dhe kreative/krijuese mjetet dhe mundësitë e komunikimit dhe të të shprehurit”¹.

Çka është kompetenca e komunikimit ?

Në Kosovë për herë të parë është hartuar një kornizë kurrikulare e bazuar në kompetenca. Njëra nga këto kompetenca është edhe kompetenca e komunikimit dhe të shprehurit, ku hyjnë kompetencat gjuhësore. Meqë ky koncept është i ri për mësime nxënësin, ne kemi shfrytëzuar përvojat e vendeve që shumë vite më parë e kanë trajtuar këtë koncept. Më poshtë po citojmë disa përkufizime që shprehin përmbytjen e kësaj terminologjie. Sipas Frederick J. Newmeyerit, “Termi “kompetencë gjuhësore” i referohet njohurisë së pavetëdijshme të gramatikës që lejon një folës të përdorë dhe të kuptojë një gjuhë.”²

¹ Shih, Korniza Kurrikulare e Arsimit parauniversitar MASHt, 2016, f. 15-16.

² www.google.com/linguistics.washington.edu

Në vitin (1967) Hymes e përkufizon kompetencën komunikuese si “aspekt që mundëson të përcjellë dhe interpretojë mesazhet dhe të negociojë kuptimin.”³

Canale dhe Swani (1980) thonë se “për të komunikuar në mënyrë efektive kërkohen katër nën-kompetenca të ndryshme, si: kompetenca gramatikore, sociolinguistike, kompetenca e diskursit, si dhe kompetenca strategjike”⁴

Kompetenca sociolinguistike, sipas Schroeder, Courtney M. (2016), përkufizohet: “Të dish dhe të kuptosh si të flasësh duke pasur parasysh rrethanat në të cilat je”, ndërsa sipas Candalit dhe Swainit(1980), kompetenca sociolinguistike paraqet “njohjen e rregullave socio-kulturore të gjuhës dhe të diskursit që demonstrohen me fjalë të thjeshta.”

Kompetenca e diskursit sipas Brawn-it i referohet aftësisë për të lidhur fjali në shtrirjen e diskursit, për të dalë kuptimplote gjatë shprehjeve, diskurs do të thotë gjithçka që del nga bisedat e thjeshta të folura deri tek tekstet e gjata.

Kompetencë gjuhësore është sistemi i njohurive gjuhësore të zotëruara nga folësi nëpërmjet gjuhës amtare. Me termin “kompetencë komunikative” kuptohen aftësitë dhe zotësitë në rrafshe e përpunimit dhe përdorimit të gjuhës. Sipas Portmann-Tselikas (1998), “te përdoruesit e një gjuhe dallojmë kompetencën pragmatike, kompetencën logjike gjuhësore dhe kompetencën strategjike”⁵. Në kuadër të kompetencës gjuhësore bëjnë pjesë njohurit e sistemit gjuhësor, si: zotërimi i leksikut, fonetikës, gramatikës, morfologjisë, sintaksës, fjalëformimit etj., të gjitha këto ndihmojnë njëra-tjetrën për ta zotëruar dhe përdorur gjuhën në situata të ndryshme. Pra, kompetencat janë zotësi, të cilat u mundësojnë nxënësve të përballen me nevoja të komunikimit.

Kompetenca gjuhësore është sistemi i njohurive gjuhësore të zotëruara nga folësit, por dallohet nga performanca gjuhësore, e cila është mënyra se si përdoret një sistem gjuhe në komunikim. Noam Chomsky prezantoi këtë konceptim për performancën në elaborimin e

³ www.google.com/1967Hymes+definitions+of+competence

⁴ www.google.com/canadale+de+Swain1980+grammar+competence

⁵ Schader, Bazil Bazat dhe arsyet, Doracak dhe libër pune, f.88.

tij të gramatikës gjenerative, [1] ku është miratuar gjerësisht edhe kompetenca që është niveli i vetëm i gjuhës që studiohet⁶.

“Me kompetencën pragmatike kuptohet qëndrimi kulturor i individit në një kulturë e gjuhë të caktuar. Një qytetar, me kompetencë pragmatike, sillet në mënyrë të duhur në situata shoqërore e në komunikimin me të tjerët. Ai ka respekt për bashkëbiseduesin.”⁷

Kompetenca logjike-gjuhësore, i referohet aftësisë së nxënësve për tekste të ndryshme. Ajo u mundëson atyre të jenë të shkathtë, të ndjekin një tregim a ngjarje, ta kuptojnë apo edhe ta formulojnë vetë nga ana gjuhësore, duke e kuptuar si proces që zhvillohet prej disa hapave.

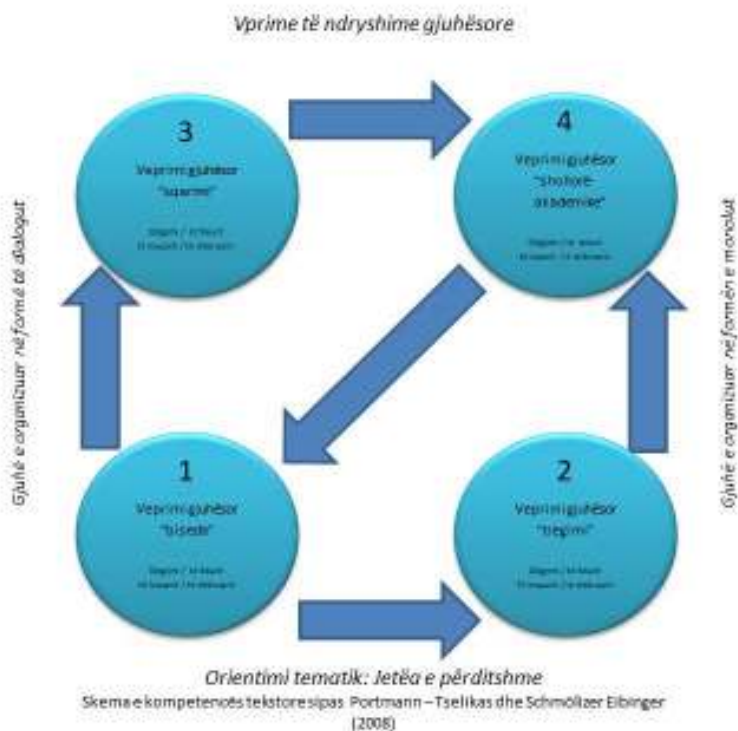
Kompetencat strategjike përfshijnë aftësinë për të zgjidhur problemet kuptimore –gjuhësore dhe ato gjatë të mësuarit të gjuhës. Kjo kompetencë u ndihmon nxënësve për të hulumtuar dhe siguruar informacion nga burime të ndryshme (internet, libra etj.), të dinë të kërkojnë ndihmë dhe si të veprohet kur duhet të kuptojmë ose shprehim diçka të ndërlikuar nga aspekti gjuhësor.

Në didaktikën e gjuhës, sipas kurrikulës, zotësitë ndahen në këtë mënyrë: të dëgjuarit, të folurit, të shkruarit dhe të lexuarit. Për secilën nga këto zotësi kërkohen kapacitete të ndryshme konjitive varësisht nga vështirësia e çështjes e cila shtrohet. P.sh., nuk është njësoj e thjeshtë të shkruash një raport të detajuar dhe një tregim të strukturuar, gjithashtu situata kur nxënësit bashkëbisedojnë për një film me njeri- tjetrin, është e ndryshme nga ajo kur ata të dalin para opinionit për të prezantuar një temë të caktuar me përmbajtje historike. Prandaj kërkesa e kompetencës gjuhësore nga nxënësit zhvillohet, duke demonstruar zotësitë e të shprehurit të drejtë, zotësinë e leximit të kuptimshëm, dhe shkrimin e organizuar sipas rregullave drejtshkrimore, gjithashtu ai duhet ta zhvillojë aftësinë e dëgjimit dhe të folurit për një komunikim efektiv.

⁶ <https://www.youtube.com/watch?>

⁷ Schader, Bazil, *Bazat dhe arsyet*, Doracak dhe libër pune, f. 88.

Një shembull i kompetencës

Si mund ta dimë që nxënësit janë kompetentë në gjuhë? Një mënyrë për të gjykuar këtë kompetencë bëhet nëpërmjet vlerësimit të performancës së nxënësve. Performanca është një masë e saktë për ta vlerësuar se çka është në gjendje nxënësi të bëjë, kjo është edhe kërkesë e Kurrikulës së re në mënyrë që nxënësi të demonstroj shkathtësi në zgjidhjen e një problemi gjuhësor.

Kompetenca dhe performanca

Chomsky e ndan kompetencën dhe performancën, ai e përshkruan *kompetencën* si “një kapacitet të idealizuar që gjendet si një pronë ose funksion psikologjik a mendor dhe *performancën* si “prodhimi i fjalëve të vërteta”. Shkurtimisht, kompetenca përfshin “njohjen” e gjuhës dhe performanca përfshin “të bërit” diçka me

gjuhën. Vështirësia paraqitet në atë se si të vlerësohet kompetenca pa vlerësuar performancën e nxënësve

Duke vënë në dukje dallimin në mes të kompetencës dhe performancës, shohim dobinë duke i lejuar nxënësit që mësojnë gjuhën për të dalluar një gabim në të folur a në të shkruar. Për të kuptuar këtë dallim, është mirë të mendojmë një kohë kur kemi “bërë me një varg gabimesh” gjatë të lexuarit të asaj që kemi shkruar. Po e paraqesim praktikisht këtë nëpërmjet shembullit:

Programi

Lënda Gjuhë shqipe

Klasa e gjashtë

Rezultat i lëndës: *Nxënësi duhet të jetë në gjendje të dallojë dhe të përdorë foljen në kohët kryesore.*

Detyrë:

Shkruaj një fjali kur folja del në kohën e shkuar.

Unë ----- për vizitë te gjyshi /ja.

Një shprehje e paraqitur gjuhësisht jo drejt si: *Këtë fundjavë ne notuar në det.*

Nëse pyesim a është ky gabim për shkak të kompetencës apo performancës? Jemi të vetëdijshëm se një folës në gjuhën shqipe do të duhej të dinte të përdorte drejt kohën e shkuar të foljes **notoj**, kjo do të duhej matur nëpërmjet performancës së nxënësve

Mësimdhënësit e gjuhës duhet ta dinë dallimin në mes të kompetencës dhe performancës, për të ilustruar dallimin intuitiv që karakterizohet nga intuita.”që është i aftë për ta vërejtur e për të njohur diçka në bazë të përvojës e të dijeve të fituara më parë⁸ mes rastit duke thënë *ne notuar* dhe faktin që një nxënës nuk i ka aftësitë e përdorimit të drejtë foljes notoj në vetën e tretë shumë të kohës së shkuar *kemi notuar* si në shembullin: *Këtë fundjavë ne kemi notuar në det.*

⁸ Shih, Ndreca, Mikel, *Fjalor fjalësh e shprehjesh të huaja*, Prishtinë, 1985, f. 47.

Si funksionojnë kompetencat dhe performancat në programin e gjuhës? Thamë se “kompetenca dhe performanca përfshijnë “njohjen” dhe “bërjen”. Në të kaluarën e afërt, shumë programe të mësimit të gjuhës dhe letërsisë janë përqendruar më shumë në pjesën e “njohjes” (kompetencës) së mësimit të një gjuhe, ku fjalët dhe fjalitë janë paraqitur dhe praktikuar në një mënyrë që t’i ndihmojë më së miri nxënësit të përvetësojnë format. Krejt ajo çka nxënësit kanë mësuar është informacioni, të cilin ata e kanë marrë nëpërmjet leximit, shkrimit, dëgjimit dhe të folurit. Vështirësia e kësaj qasje të programeve është se nxënësit nuk janë në gjendje ta përdorin gjuhën në mënyrë të natyrshme, sepse gjuhën e kanë mësuar nëpërmjet “diturisë”, prandaj nxënësit kanë pasur dhe kanë vështirësi na atë si të “bëjnë” diçka me gjuhën.

Në mënyrë që nxënësit të përqendrohen më shumë në pjesën “e bërë” të mësimit, e cila lejon një matje më të saktë të aftësisë gjuhësore, mund të përdoret një qasje më komunikuese në mësimdhënie, kjo qasje përqendrohet në marrjen e nxënësve për të bërë gjëra me gjuhën, duke i inkurajuar ata që të “mësojnë përmes gjuhës.”

BIBLIOGRAFI

1. Korniza e kurrikulit të Ri për – Arsimit parashkollor, fillor, i mesëm dhe i mesëm i lartë, Ministria e Arsimit e Shkencës dhe e Teknologjisë, Prishtinë, 2001.
2. Korniza Kurrikulare e Arsimit Parauniversitar të Republikës së Kosovës (e rishikuar) Ministria e Arsimit e Shkencës dhe e Teknologjisë, Prishtinë, 2016.
3. Kurrikula bërthamë I, II, III, të rishikuara, Ministria e Arsimit e Shkencës dhe e Teknologjisë, Prishtinë, 2016.
4. Fullan Majkëll. Forcat e *Ndryshimit, depërtim në thellësitë e reformës arsimore*, përkthyer nga Majlinda Nishku, Tiranë, Pegi 2002.
5. Kërkime pedagogjike, përmbledhje punimesh, Instituti Pedagogjik i Kosovës, Prishtinë, 2014.
6. Musai, Bardhyl. *Metodologjia e mësimdhënies*, Tiranë, 2003.

7. Plani dhe programi mësimor për lëndën Gjuhë shqipe dhe letërsi kasat: 1-13, Ministria e Arsimit e Shkencës dhe e Teknologjisë, Prishtinë, 2003-2006.
8. Planifikimi i mësimit dhe vlerësimit, *Udhëzues 6*, Qendra për arsimin e Kosovës, Prishtinë, 2004.
9. Qendra për Arsim Demokratik (CDE), Mësimdhënia dhe të nxënit ndërveprues. Modele për zhvillimin e të menduarit kritik (Shkencat shoqërore, për klasat 6-12), Tiranë, 2005.
10. Schader, Bazil. *Bazat dhe arsyet*. Doracak dhe libër pune.
11. www.google.com/linguistics.washington.edu
12. www.google.com/1967Harny+definitions+of+competence
13. www.google.com/canada+de+Swain1980+grammar+competence
14. <https://www.youtube.com/watch?>
15. Ndreca, Mikel. *Fjalor fjalësh e shprehjesh të huaja*, Prishtinë, 1985.